

Converses

«La història del pensament, i de la creació,
és una seqüència de presons, persecucions i execucions»

Conversa amb Víctor Gómez Pin

Valèria Gaillard

Peça frontissa de la intel·lectualitat d'esquerres, Víctor Gómez Pin (Barcelona, 1944) continua analitzant des de la seva visió d'una Espanya unida per la fraternitat la societat canviant que ens envolta. Per això mobilitza el seu extraordinari bagatge com a filòsof i el seu llarg recorregut a l'Acadèmia. És un professor universitari, però —emèrit a la Universitat Autònoma de Barcelona i *honoris causa* per la Universitat del País Basc— que baixa del pedestal institucional per seguir arran de carrer el que es cou a la polis, sempre amb un llibre entre les mans —llegeix mentre camina—, i un llapis a punt per esbossar alguna fórmula matemàtica: segueix al peu de la lletra el lema que Plató va fer gravar a l'entrada de l'Acadèmia, «No entri ningú que no sàpiga geometria».

Estudiós d'Aristòtil, a qui li va dedicar la tesi (a la Sorbona) i uns quants llibres, entre els quals *El orden aristotélico* (1984) i més recentment *Tras la física. Arranque jónico y renacer cuántico de la filosofía* (2019), Gómez Pin també s'ha submergit en la reflexió sobre l'home respecte a *El hombre, un animal singular* (2005), a mig camí entre la filosofia i la divulgació científica, en la línia del anterior *Entre lobos y autómatas. La causa del hombre*, Premio Espasa de Ensayo 2006.

En el seu darrer treball, *El honor de los filósofos* (Acantilado), aplega pensadors que, tot i pertànyer a èpoques i escoles diferents, comparteixen el fet d'haver hagut de lluitar per defensar les seves idees en un gest irreductible de coherència i dignitat. Alguns fins i tot van acabar pagant-ho amb la vida.

Normalment es valora dels filòsofs la seva contribució a la història del pensament. En el seu llibre, en canvi, ha volgut mostrar el seu costat heroic, el seu posicionament moral en circumstàncies adverses. Per què?

No estic d'acord amb aquesta idea que circula segons la qual la filosofia avui en dia està atacada i que no és un bon moment per a la lírica: mai és un bon moment! Feia temps que hi pensava arran d'un curs que vaig donar a Port-au-Prince, a Haití, i vaig arribar a la conclusió que mai es donen unes condicions òptimes per a la filosofia. Aquesta constatació és el punt de partida del llibre. Primer vaig començar, de memòria, a pensar sobre els filòsofs que em despertaven simpatia, començant evidentment per Aristòtil. No es coneix molt bé com va anar el seu final, i hi ha qui diu que es va suïcidar, però no s'ha pogut esclarir mai la seva mort. Al marge de si ho va fer o no, està clar que tenia una situació difícil i que va haver d'exiliar-se d'Atenes dues vegades. De fet, ell mateix no era d'Atenes, on no podia votar, sinó d'Estagira. El nebot d'Aristòtil, i deixeble seu, Cal·lístenes d'Olint, s'enfronta a Alexandre el Gran perquè està contra l'expansió imperialista. Aquest darrer volia ser divinitzat i ell s'hi oposava, per això crec que el van matar de mala manera. Després tenim Leibniz, el príncep dels pensadors de la seva època, l'inventor del càlcul infinitesimal. El va inventar en paral·lel a Newton, però els newtonians el van acusar de plagi i es va quedar totalment aïllat i abandonat. El cas és que al seu enterrament només va anar una persona. Descartes, que es veia obligat a fer classes de filosofia i matemàtiques a Estocolm a les cinc del matí, va agafar una grip i va morir de qualsevol manera. I no només això, sinó que quan el van voler enterrar a l'església, aquesta s'hi va oposar. El seu cos aleshores recorre tot Europa i acaba sense cap, un cap similar al de Voltaire. O bé Thomas More, que acaba executat a la Torre de Londres per ordre d'Enric VIII o l'humanista aragonès Miquel Servet cremat a Ginebra el 1553 per heretge.

També ha inclòs escriptors en la llista. Per què?

Utilitzo la paraula filosofia en sentit ampli i també incloc un matemàtic, Albert Lautman, que se suïcida perquè es pensa que no entén la física quàntica, i això que és un dels que més hi ha contribuït, sense oblidar l'escriptora francesa Olympe de Gouges, que lluita per la Revolució Francesa i acaba al cadafal. Seva és la frase cèlebre: «Si les dones tenen dret a pujar al cadafal també han de tenir el dret a pujar a la tribuna». O la pobra Simone Weil, que es mor de melangia i escriu el seu llibre, que publica després Albert Camus. En tot cas, no hi ha una seqüència històrica en el volum.

Deixa clar d'entrada que no són meres biografies sinó que agrupa els pensadors per afinitats o situacions existencials similars.

Efectivament, sempre intento fer una relació entre el que defensen i les raons de la seva situació, com per exemple el cas de Miquel Servet i el de Giordano Bruno, que acaben tots dos a la foguera. O bé el cas de Leibniz i Descartes, que moren tots sols. Intento, en cadascun dels capítols, exposar les seves tesis principals. M'interessava en conjunt mostrar que tots aquests pensadors, malgrat no tenir una esperança, van desenvolupar el seu pensament en circumstàncies adverses. També parlo d'Ernst Bloch que desenvolupa el principi d'esperança en un llibre homònim que, més que donar esperança al lector —que més aviat en surt desesperançat!—, demostra que el més important és la reflexió, el llibre en si mateix, que està farcit de saviesa i erudició.

Quina és la idea que vincula a tots?

Que la filosofia s'ha fet en molts casos sense llibertat ni esperança, com hem vist amb More o en Bloch mateix. La riquesa que aporta el pensament és el fet de pensar, i no cap promesa que va més enllà. El poeta Francisco Brines, a qui van concedir el Premi Cervantes poc abans de morir el 2021, quan li van preguntar en una entrevista per què escrivia poesia va respondre «perquè bé cal fer alguna cosa en aquest parèntesi que s'obre entre el no-res i el no-res». És a dir, que de principi d'esperança res de res. L'esperança és una cosa que saben vendre molt bé els capellans i aquí el pensament no pot fer-li la competència. La lliçó del llibre és que tenim la sort de poder cultivar la paraula i explotar els conceptes: fora d'això no hi ha res, res de bo.

Estableix un pont clar, doncs, entre literatura i filosofia.

Bé, també n'estableixo un amb la ciència perquè estic convençut, reprement les teories del físic Max Born, que darrere de la ciència hi ha el mateix neguit. Per què al segle XVI es tan important determinar si el Sol està o no al centre de l'univers? En realitat, al pagès l'únic que li importa és poder conrear la terra, els seus cultius, i tant li fa quin astre està al centre. No és un tema pràctic sinó teòric. En realitat veiem que existeix una ànsia que no es pot arrencar de cap ment pensant. La ciència és sobretot exigència d'intel·ligibilitat. El més important és adonar-se que el llenguatge esdevé més ric cada vegada que hi ha un descobriment. L'individu que s'adona que, encara que no ho sembli, la Terra gira al voltant del Sol i no a la inversa, provoca una transformació de l'ésser espiritual. L'ésser animal pateix, però l'espiritual es transforma. I aquesta és alhora la matriu de tota tragèdia, la concepció que la vida és un parèntesi entre no-res i no-res.

La història del pensament, i de la creació, és una seqüència de presons, persecucions i execucions. Per una vegada m'atreveixo a separar-me d'Aristòtil, perquè jo sempre havia repetit amb ell que la llibertat era la condició de possibilitat de la filosofia. En aquest llibre afirmo que si haguéssim hagut d'esperar a gaudir de llibertat per començar a pensar avui dia no tindriem ni el *Discurs del mètode* ni la *Fenomenologia de l'esperit*, ni res de res. El més curiós és que Aristòtil mateix escriu com pot, de vegades fins i tot amb por!

I Sòcrates, paradigma del pensador que mor per defensar les seves idees?

És un paradigma absolut. Ell contribuïa a la democràcia però aleshores aquest sistema era purament formal, perquè evidentment hi havia esclaus que, entre d'altres coses, no tenien llibertat per anar al teatre. En la democràcia si tenies la llibertat anaves al teatre. No és cert que tothom anés a l'àgora a discutir habitualment: el pagès de l'entorn d'Atenes hi anava si era un tema que li interessava personalment, com ara una repartició d'aigües, etcètera. Això sí, anava al teatre. Una civilització en la qual el ciutadà és aquell que va al teatre és bastant interessant, perquè el teatre és un lloc de teoria, etimològicament parlant. En tot cas, Aristòtil sabia perfectament que hi havia esclaus. Quan diu que els esclaus no són humans, una frase tan mal interpretada en la història, diu que no són humans però que ho poden esdevenir. En el seu testament, deixa dos esclaus en llibertat. És a dir, el que s'ha fet amb els esclaus és impedir-los ser humans.

Per tant, i per reprendre el fil de llibre, resulta inútil tenir esperança?

Cal pensar sense esperar res. Mirem el cas de Marcel Proust, ell no espera res de res, ni té la més mínima esperança de res. En el seu món tot s'esfondra. És un cas paradigmàtic, si hagués d'esperar gaudir de millors condicions no hauria escrit el llibre. Sempre cito les paraules d'Ismael, el protagonista de *Moby Dick*: «m'he salvat per explicar-ho». Ha d'explicar què ha passat, només té un destí, un objectiu. Això és la poesia i és obvi que també la gran narrativa. Però en la ciència també, perquè un teorema és un artefacte lúcid i transparent, producte del llenguatge. Al capdavall tot el que provoca que l'individu surti de sí mateix, no per trobar-se amb un altre, sinó amb la llengua que l'ha fet. I d'això hi ha infinitat de maneres. Penso en el cas de Céline. Quan va entrar a la Bibliothèque de la Pléiade, fa quaranta anys, es va produir una certa mala maror. Amb tot, aleshores hi havia un ambient més sa que no pas ara, i els editors van dir que ells publicaven l'obra de Céline, al marge de les opcions ideològiques de l'autor.

Creu que ara vivim en un moment de censura?

Crec que hi estem per un error ontològic i per un error en la concepció mateixa de la creació. No entenem el que depèn de la crítica kantiana del judici i el que ho fa de la crítica de la raó pràctica. La barreja és desastrosa. Barrejar allò que Kant, amb un esforç enorme, es demana què fa que l'obra d'art hi hagi un judici artístic quan determina que en aquest judici no hi ha una objectivitat possible que ens posi d'acord. De fet, no hi ha objecte. Només hi és en el sentit de la crítica de la raó pura, que és precisament la pregunta per les condicions de possibilitat del coneixement, i aquest no és possible sense objectivitat transcendental, com en les matemàtiques. Aquí hi ha un objecte que ens posa d'acord entre subjectes, però no produeix cap emoció. D'altra banda, tenim els judicis estètics fenomenals que responen a una modalitat de la raó. Les conseqüències d'ignorar aquestes diferències fa que avui, si volguéssim aplicar els criteris segons els quals tal artista és un canalla, més de la meitat de la història de l'art, i de la literatura, se'n va en orris. En l'*Elogi de la follia*, d'Erasmus de Rotterdam, hi ha passatges sencers que no trobarien avui dia editor! Avui dia no publicarien Céline! L'any passat va haver-hi a Barcelona una manifestació de dones contra Picasso que recordaven, entre altres coses, que *Les Senyorettes d'Avinyó* era un bordell. En l'art, les intencions no compten, com diu Proust. En tot cas, poden ser un complement, un punt de partida. L'art dolent està ple de bones intencions...

Aquest llibre supera la frontera entre una filosofia acadèmica i una altra més mundana, de manera que tothom s'hi pot retrobar. El preocupa que la filosofia estigui reclosa a l'Acadèmia?

Com Descartes penso que hi ha una caricatura dels filòsofs segons la qual som gent que parlem amb un argot que només nosaltres entenem i sobre coses que només a nosaltres ens interessin. Ara bé, és tot el contrari: el filòsof parla amb cartesiana distinció i claredat sobre coses que afecten tothom. Una altra qüestió és que aquestes coses són molt difícils. Existeix una feina enorme del pensament, i pensar és duríssim. Què hi ha més dur que pensar una metàfora per la condensació que suposa? Són l'expressió de tota la duresa del pensar. I les coses sèries d'aquesta vida no són compatibles amb la mandra. Proust ho sap prou i quan copsa aquesta veritat troba la clau de volta de la seua tasca. Hi ha disciplines de l'esperit que exigeixen una formalització i altres, com la filosofia, seguir els meandres del concepte, perquè quan fas filosofia t'introdueixes en el concepte i intentes suportar la seva investida, intentar estar a l'altura del que són potencialment els conceptes, i això

és ben difícil. Espero que algun dels lectors del llibre reconegui l'entitat moral de certs personatges que malden per estar a l'altura de la seva obra, però això no vol dir que amb la moralitat es fa l'obra. He mostrat que l'obra és tan important per a ells que, independentment de la seva circumstància —que sol ser adversa— no la subordinen. Entre d'altres coses, s'ha de fer amb un temps finit. I després també cal assenyalar que sovint l'ordre social se sosté en l'alienació.

M'ho pot argumentar?

La vida humana és intrínsecament tràgica, però no necessàriament miserable. La misèria té la seva matriu de la societat, no és antropològica. Encara que fracàssem sempre, personalment m'he mantingut lleial al que era l'ideari de la Revolució Francesa i després de la Revolució d'Octubre, un ideari segons el qual la misèria no és un universal antropològic, encara que hi ha nihilistes que pensen que sí. No assumim la condició realment tràgica de la nostra vida, que sovint queda amagada precisament per la misèria. Per això, la lluita contra la misèria és un imperatiu. Què és la misèria? És que avui encara hi hagi esclaus, és a dir persones que viuen per subsistir i potser poden accedir a una mica d'ornament, és a dir, allò que es diu disseny.

Enllaço això que diu amb una visió pessimista de l'escriptora francesa Annie Ernaux que sé que aprecia. En la seva obra autoficcional sempre veu que els moviments d'emancipació acaben desinflant-se. Hi està d'acord?

Desgraciadament cada vegada hi estic més d'acord. La Revolució d'Octubre va mobilitzar totes les energies afirmatives de cop. Sobre per què va fracassar, es donen dues versions: que s'hi van introduir variables que van fer que fracassés tot pensant que a la propera vegada es faria millor, és a dir, que es tracta d'un problema purament contingent. L'altra, que més aviat defensava Lacan, apunta que el principi d'esperança irracional acabarà per triomfar. Una societat lliure, autènticament lliure, és insuportable. Una societat en què la misèria material no existeix i la vida està resolta vol dir que una part de la nostra jornada hauria d'estar dedicada a confrontar-nos amb la nostra condició, i això seria insuportable. Tot serveix: la televisió, el futbol, per tenir-nos distrets. Òbviament, si fóssim una societat en què s'acabés la misèria social i els correlatius de misèria social, seríem una societat tràgica, i això és insuportable. Lacan, amb qui em vaig psicoanalitzar durant deu anys, deia que el real és insuportable, el real que està ocult per l'imaginari en cooperació amb el principi d'esperança. Ell mateix qüestionava aleshores quin futur tenia el psicoanàlisi perquè estava convençut que la religió tard o d'hora acabarà triomfant.

I quin paper pot jugar la filosofia en aquest panorama?

Aristòtil deia que la filosofia no serveix per a res. Si agafes el que serveix tens el principi d'esperança, entre altres coses la religió fa que la gent suporti coses empíricament evitables, per això Marx deia que la religió és l'opi del poble. Per què no s'evita la misèria? Perquè ja trobarem una o altra consolació. Per això la religió catòlica promet una escapatòria a la tragèdia. De fet, els sistemes de consolació són variadíssims. En canvi, el treball de l'esperit no està determinat per cap sistema de consolació i hi incloc el treball artístic, que també és una expressió de la raó. Sovint es confon raó amb sil·logisme, i sil·logisme amb sil·logisme cognitiu. La crítica de la raó pura amb la raó estètica, que certament estan vinculades, ja que, per exemple, un pianista que no té tècnica no fa res a nivell artístic.

Sovint s'ha posicionat com a intel·lectual a l'hora d'analitzar les relacions entre Catalunya i l'Estat espanyol. Aquest tema protagonitza el seu proper llibre La España que tanto quisimos (Arpa).

Aquest llibre [que ha aparegut al maig] és una manera de passar comptes amb mi mateix i amb altres sobre la idea d'Espanya i generarà molts enemics pels dos costats. Em poso en un sidral, perquè evoco una Espanya variada i plural que reivindicaven entre d'altres Miguel Hernández, Luis Cernuda, Joan Maragall o Albert Camus.

De quin costat seran més nombrosos?

De tots dos. El llibre és més un lament que no un retret. És la constatació d'un mal viatge. Té tres-cents pàgines i he procurat matisar molt. He fet un esforç per no simplificar. Soc dels que crec que des del punt de vista dels interessos d'Espanya les coses no es podien haver fet pitjor, això per part dels que defensen la idea d'Espanya. L'imperatiu d'unitat no podia imposar-se mai a l'imperatiu de fraternitat. Això ho tinc claríssim i sempre he pensat que allò que importa és el que passa, no els protagonistes, no vull en cap cas personalitzar. El govern frívol de Rajoy ha fet un mal enorme a Espanya. Els que han portat el Procés també han fet un mal enorme a Catalunya, perquè han jugat amb coses molt profundes sense que fos veritat que tenien el desllorigador. Quan s'analitza si hi havia o no un suport internacional a l'independentisme i es veu que no, això vol dir que van enganyar el poble català. És una història que, entre la frivolitat i la fatxenderia, ha produït una ferida profunda a Catalunya.

I en tot això, on queda el poble?

Bé, uns pels altres, s'hi han de posar fulles. En aquests moments Espanya, Catalunya inclosa, està feta miques. Sents a la ràdio el paio del Barça, anunciant moments de glòria i té raó. Aquí, l'únic que pot portar una mica d'alegria és ell i ho sap. Ara, a més, hi ha dos equips: el de les dones que també omplen l'estadi, clar! Personalment crec que els éssers humans tenen altres coses que fer que erigir el futbol en paradigma de les nostres activitats. Ja ho pensava per als homes, i ara també per a les dones. En tot cas, aquest directiu, el Xavi, es presenta com un salvador del poble que, ara per ara, està una mica abandonat perquè, bromes a banda, no hi ha res. Quan vaig a Madrid els dic que si avui dia s'ha diluït una mica el problema català, ja no es veuen estelades, etcètera, en realitat no s'ha arribat a cap acord, s'ha diluït per nihilisme, no perquè hi hagi una reconciliació amb Espanya, amb qui no se'n podem ni anar, ni divorciar-nos.

És pessimista, doncs, pel que fa a les actuals negociacions amb el govern de Madrid?

Alguna cosa hauran d'obtenir, els independentistes de Catalunya, però no tindrà res a veure amb allò que el poble tenia al cor. M'agradaria assenyalar la hipocresia dels que s'oposen a les negociacions simplement perquè no les fan ells. Això és el que fan els postconvergens i això que també han negociat i donat suport al govern de Madrid quan els ha convingut. Aquestes contradiccions són per coses molt empíriques i concretes. Si t'han deixat de costat, t'interessa dir que aquestes negociacions no tenen gaire interès. No cal presentar-les com a exigències efectives que impliquen una certa transcendència. Quan Albert Rivera va mobilitzar tanta gent també era una qüestió efectiva. Si hi ha una part que té raó no hi ha tragèdia: aquesta sempre és la posada en escena d'una contradicció i ara ens trobem en aquest atzucac. Per això, les grans negociacions, per exemple les de De Gaulle amb les demandes d'independència d'Algèria, s'esdevenen quan es té la capacitat d'assumir les dues posicions.

Què en pensa de la qüestió del català, que genera tant de malestar avui dia?

El català, al marge de la història del 25 % en castellà a l'escola, sobre la qual que no tinc criteri per opinar, sí que crec que està en regressió, i això és preocupant. Al meu barri, a Barcelona, ja no se sent parlar en català. Quan el sento em sorprèn i sobretot quan veig que la gent jove, que s'ha educat en català, no el parla normalment. Això és un símptoma de desafecció. No crec que el problema sigui el 25 % de castellà a l'escola, és una altra cosa més profunda. No són problemes tècnics.

Això en comptes de ser bo per a Espanya és dolent perquè no vol dir que el catalanoparlant s'hagi fet espanyolista, sinó que una mena de desafecció es mostra a la llengua.

Què vol dir quan parla de desafecció?

S'ha produït algun canvi perquè ara una part dels castellanoparlants que parlen en català ja no ho fan. Els objectius que més o menys amb bona fe volien una societat realment bilingüe i que la gent passés fàcilment d'una llengua a l'altra no s'estan acomplint. És un símptoma d'alguna altra cosa més profunda. I si algun espanyol se n'alegra d'aquesta situació fa mal, perquè no és bo per a Espanya. Per què? Perquè és un símptoma que s'està accentuant la desafecció interna. Si vols una Espanya encara que sigui a garrotades, clar! Però la unitat no implica fraternitat. En aquest moment la unitat formal i política d'Espanya no està qüestionada per ningú, potser per Bildu, però els seus polítics potser ho defensen en públic, però en privat et diran una altra cosa. El PNB també fa part de la comèdia. Ara bé, la fraternitat de Espanya no sé on queda. Ara els independentistes bascos volen bàsicament apropar els presos polítics i s'han deixat d'independències.

Els anhels d'independència de certs pobles sense estat també es produeixen a França. Ara ha revifat amb força arran de l'assassinat d'Yvan Colonna. Què en pensa?

Sempre he pensat que França té una unitat i una visió molt centralista. Però crec que Còrsega pot esdevenir un greu problema per a França: per començar, és el país més pobre de França i a més és una illa. El govern francès mai ha posat un duro allà: és una reivindicació dels pobres, no la d'Espanya ens roba. Còrsega està abandonada, reduïda al turisme, no hi ha carreteres... Parlen una llengua de Dante. A banda de Còrsega, França té un altre problema més greu, els vuit milions de francesos, fills de la immigració, que quan toquen l'himne francès xiulen perquè no s'hi senten. Això caldrà veure de prop com evoluciona.

Sr. Gómez Pin, moltes gràcies per aquesta conversa. ☺